

in naslednjem poglavju utemelji svoj temeljni nazor o razliki med umetnostjo (ki je samo stvariteljska umetnost, dejanje umetnika) in umetno obrtjo. Prim. o tem in nasl. posebno str. 22, 29, 30 in 76. Povrača se k nazoru renesanse, da obstajajo cele dobe v človeški zgodovini brez umetnosti, tako n. pr. velika doba med antiko in romanskim slogom, ki imajo samo umetno obrt. Za starejše dobe zahteva strogo ločitev umetne obrti od umetnosti, ki je via facti v sodobnem življenju že strogo izvršena. Glede presoje del umetne obrti igra isto vlogo kot duhovna vsebina v ustvarjajoči umetnosti, okus. Niemannov nazor je do neke mere zanimiv in celo zapeljiv, posebno zadnja ugotovitev glede presojanja kvalitete enih in drugih del je vsega upoštevanja vredna, kar pa se tiče njegovega historičnega nazora, pa ravno glede Karolinske dobe, ki po njem pada v neumetnostno obdobje, ne drži, ker je moderna umetnostna zgodovina že zdavnaj tudi za ta čas dokazala obstoj umetnosti. Dočim so res cele druge, posebno kulturno primitivne dobe brez umetnosti v strogem zmislu besede in n. pr. moderni materializem v praksi, kakor dokazuje deloma boljše vize, ustvarjajočo likovno umetnost deloma teoretično sploh zanika (konstruktivizem), deloma jo v praksi onemogočuje in v razkraja, v splošnem za dozorele kulturne faze človeškega razvoja te teze po mojem ne bo mogoče vzdržati. — Poglavje 3 se peča s formo in vsebino. Poglavje 4 z razmerjem umetnosti do narave. V 5. poglavju ugotavlja kot osnovne elemente umetnine duševno vsebino, stil in tehniko. V 6. poglavju se peča s posebnimi likovnimi sredstvi slikarstva in grafike: formo, barvo in svetlobo. V 7. poglavju na enak način pojasni plastiko. V 8. poglavju ugotavlja kot glavne smeri v likovni umetnosti naturalizem, idealizem, impresionizem in ekspresionizem, ki so obenem osnovne forme svetovnega nazora v likovni umetnosti; zadnji dve obliki sta po njem samo ekstrema obeh prvih, ki sta od nekdanj osnovna pola umetniškega svetovnega nazora.

Niemannova izvajanja so zanimiva in poljudno dostopna, ker so ilustriрана z mnogimi citati in lepimi reprodukcijami umetnin raznih dob. Posebno vrednost pa jim mestoma daje dejstvo, da je pisatelj, ki je bil prvotno umetnostni zgodovinar, tudi sam praktičen umetnik, slikar. Med mnogimi nemškimi poljudnimi uvodi, kolikor jih poznamo, bi dali Niemannovemu skoraj prednost, četudi je prezrl marsikako veliko pridobitev umetnostne znanosti zadnjih desetletij. Frst.

KRONIKA

K. D. BALMONT

Letos v aprilu je obiskal Ljubljano Konstantin Dimitrijevič Balmont (r. 1868), utemeljitelj novejšega ruskega pesništva in eden izmed največjih tvorcev ruskega jezika. Odzval se je povabilu ljubljanskega Pen-kluba in nastopil enkrat v dramskem gledališču z recitacijo svojih pesmi, drugič s predavanjem v Ruski Matici. Ker predavanje o ruskem jeziku vsebuje toliko misli o bistvu jezika in ta ali ona misel utegne pobuditi analogna razmišljanja o slovenščini, objavljamo glavne misli tega predavanja.

Ruski jezik in njegovi stvaritelji

Veliki, polnoglasni, grozni in krotki ruski jezik je kot Bajkalsko jezero, »sveto morje«, pod katerega gladino so skriti nepoznani ognjeniki. Ima v sebi rečne in stepne prostore, šumenje vetra v drevju in travi, orlovo grgranje, volčje rjojenje, žvrgolenje spomladanskega škrlanca, kadilo in cerkvene zvonove, milino severnega brezovega gaja in žuborenje pod zemljo izvirajočih studencev. A izmed vseh kakor dragulji lesketajočih se pristnih slovanskih besed mi je najljubša volja, geslo, ki pomeni še več kakor ljubezen. Čarobna je že njena zunanja oblika: zapovedujoče, izrazito »v«, dolgo, doneče »o«, prijazno »l« in mehko »ja«, ki varuje ravnotežje vse glasovne skupine. Vendar ima ta beseda v ruščini dva pomena: željo in prostost. Kako razločno poudarja to dvoreznost globoka ljudska modrost! Nekoč je nekdo v mladostni prevzetnosti dejal: »V polju je volja« in je takoj dobil preteči odgovor: »V polju sta dve volji.« To pomeni: če imaš pogum, tudi jaz nisem šibek — bova videla, kdo odnese zmago. »Vsakemu svojo voljo!« Pestunja lahko reče »voljnica« porednemu, a ljubljenu otroku, in z isto besedo lahko označimo krvave razbojnike, gusarje pod Stenkom Razinom na Volgi. Pregovori so dvorezni in si navidezno nasprotujejo, a v resnici so ustvarjeni za večnost, ne pustijo se razveljaviti od nobene oblasti in sodnije (tako pravi narodna modrost). Samo najvišji pesniki kakor Puškin in Gribojedov so bili zmožni ustvariti verze, ki so postali ljudski pregovori. Tudi Moskva ni razumela sneženega in viharnege decembra 1917, da »ni bilka kos vetru«, da pomeni oktobrska zmaga začetek ruskega mučeništva. Sanjala je o volji in pozabila je, da doživi lahko voljo brez volje. Beseda je dvozmiselna in tuje sovražno hotenje je Rusiji vzelo svobodo... Vendar narod ne ustvarja logičnega nasprotja, temveč samo novo umetniško kategorijo. Narod je kakor otrok, ki zatrjuje mami: »Tebe imam od vseh najrajši na svetu!« »Kaj pa je z menoj?« zameri oče, ki je to slišal. In otrok mu odgovori brez pomisleka: »Tudi tebe imam od vseh najrajši na svetu!« Na isti način je iskreno zapisal v začetku »Lovčevih zapiskov« (Zapiski ružejnago ohotnika Orenburgskoj guberniji — 1886) S. Aksakov: »Vse je lepo v naravi, a žuboreča, tekoča voda je najkrasnejše, ker je izvor življenja za vse naokrog.« Prelistamo nekoliko strani te knjige in novo poglavje se prične: »Gozd je najkrasnejše, kar je v naravi.« Gozd in voda sta pač oba lepa in vsak po svoje. Potem popisuje Aksakov gozdne ptice z njihovimi nepopisno raznoličnimi glasovi. Katera je najlepša? Vsaka prispeva po svoje k edinstveni lepoti skupne slike. Gogolj je pisal avtorju: »Da bi bili moji junaki tako slikoviti, kakor Vaše ptice!« Aksakov je podal prvi vzorec veličastne, polnozvočne, pristne velikoruske govornice. Njen ritem je vedno počasen, dokler slika globok, vase zatopljen mir, a se takoj spremeni, kadar izraža pretečo nevarnost in pridejo po pticah na vrsto »b u č n i r o j i gozdnih čebel«. Aksakov prvi nudi najprepričevalnejšo gradivo za upevanje značaja ruskega jezika. V tem primeru pada naglas na zadnji zlog, dočim prevladuje pri popisovanju ptic počasni daktil z naglasom na tretjem zlogu od konca. V živahnejši,

a še vedno vedri sliki cvetic in vrb ob vodi odloča med tem trohej z naglasom na drugem zlogu od konca. Notranje utemeljena uvrstitev dvo- in tri-zložnih stopic, troheja in daktila, je edini ključ za umevanje čarobnega napeva čistega ruskega jezika. To je vogelni kamen njene veličastne kupole, njena najsvetejša skrivnost. Po sto letih literarnega razvoja pridemo do prepričanja, da je najubranejša melodika vedno tista, ki je najbližja naravi. Trdim to, dasi je lastna omenjena zunanost zgolj ljudskemu jeziku in književni prozi. Še pri Puškinu prevladuje kratki jamb, z naglasom na drugem, zadnjem zlogu. Njegov verz je bolj odločen in poudarjen, kakor pojoč. Toda, ali smemo trditi, da je katerikoli ritem bližji naravi kakor drugi? Vsekakor ni človek edino bitje, ki ima sluh. Koliko rib živi v naših vodah od najdrobnejšega kapeljna in do 50 kg težke ščuke, pa kako so vse občutljive v tem oziru. Pozimi oglušijo ribiči spečo ribo, katero zagledajo skozi prozorni led. Močni udarec po ledenem pokrovu zadostuje, da bi omamili »gluhonemo, brezglasno« bitje: riba zadrhti in obvisi v vodi s trebuhom navzgor. Ribiči jo ujamejo omamljeno in živo, čim naredijo v ledu luknjo, da jo primejo z roko. Riba sploh ni nema, kakor mislimo v svoji kratkovidni domišljavosti. Na otokih v Tihem oceanu poznajo ribe, katere v globini 30 m zapoje flauti slične glasove. Ob Roskildi na Norveškem poznajo ribiči žvižgajoče ribe in so jih predvajali učenjakom, katere so vzeli v svoje čolne. Ti glasovi se porajajo ob drstitvi in so izraz strasti, kakor pavova pahljača, kroženje polža ali neustrašena pajkova ljubezen, ki ga potem požre samica. Še metulji, najnežnejša bitja, postanejo srditi v tem času in v tropskih deželah napadajo dva samca drug drugega s sovražnim škripanjem. Petje je zahteva po oblasti, petje rodi volja, ki si hoče upogniti drugo voljo. Sicer brezglasna priba v tej dobi izvaja skoraj celotno glasovno lestvico. Japonci imajo v kletkah drobne pojoče miške, ki poznajo razliko med pol in četrti tonom. V starih časih in zdaj so opevali pesniki znane cikade. V trenutku razcveta se rodi iz najvišje napetosti kipečega življenja govorica. Prva beseda ni bila izgovorjena, temveč izpeta kot izraz strasti, strahu ali objestnosti. Kakor zver, ptica in riba, sproži tudi otrok žalosten ali navdušen svoj prvi glas, krik, vpitje. Samo napol je beseda, napol pa je vedno petje. Sicer neha človek nekoliko mesecev pozneje prepevati in prične govoriti. A prepeva morje, veter, nevlita. Vsi naravni glasovi niso nobene besede, temveč doneča glasba in petje. Zato ljudstvu prepevajo še ruske v vodi, ki ob mesečini ujamejo in žgečkajo mimoletelce viteze. Zato trdi ruska prazna vera, da ima še nemi divji mož (lešij) prav močan glas.

A katero čustvo stopnjuje prirojeni, prvi glas od živalskega rjojenja do človeškega in božanstvenega? Samo ta bo govoril, ki je zapel. Vse v veselstvu izvira iz godbe. Mar ni naša zemlja (ki je tako krasna kljub vsemu zlobnemu, kar so počele človeške roke) tudi iz ognja in vode ustvarjen psalm, ki doni v večnost! Trenutek rojstva jezika je najveličastnejši dogodek človeške zgodovine. En jezik ne razume drugega, a vsi so enako lepi, vsi so delo Edinega Stvarnika. Morebiti je tudi prav, da je vse tako raznolično, da nikoli nista mislila škrlanec in

črni panter drug na drugega. V skrivnostna pismena ukovan jezik babilonskih vedežev, goltna in pohlepna hebrejščina, ki opisuje predmete, ker jih nima časa imenovati, kakor jastrebov klic grgrajoča in kakor konj v puščavi dreveča arabščina, najnežnejši, žvižgajoči in šepetajoči jezik — kitajščina, modri in polnoglasni sanskrit, praded sedanjih slovanskih in litvskih jezikov — vsi so darovi edinega Razodetja, izraz najglobljega izvora človeškega duha. V blede družini evropskih narečij je najbolj bogat naš kovinsko doneči, kakor pravljicne gusli čaroben, pogumni in neizprosni ruski jezik. Seveda niso vsi tega mnenja, in kako bi bilo drugače mogoče? Vsak hvali svojo materinščino, toda jaz se lahko sklicujem na tuje opazovalce. Francoski pisatelj, potovalec in deloma znanstvenik Prosper Mérimée, ki je bil eden izmed prvih Kolumbov slovanskega sveta v Napoleonovih časih, ter je zbiral in posnemal jugoslovanske pesmi, piše o ruščini: »Ta v Evropi najbogatejši jezik je ustvarjen za izraz najbolj rahlih čustev. Njegove prednosti sta stisnjenost izraza in čudovita jasnost. Izhaja z edino besedo tam, kjer potrebuje francoščina več stavkov, da izrazi isto misel. Francoščina z vsemi podedovanimi grškimi in latinskimi zakladi, vsa obilica njenih južnih in severnih narečij, kratkomalo Rabélaisov jezik je potreben, da si ustvarimo pojem o gibčnosti, mogočnosti in izrazitosti ruskega jezika, kateremu je sojen mednarodni pomen. Globoko vpliva na vsakogar, ki ga zna.« Še bolj veličastno, slikovito in vzvišeno doni drugo, v starinskem jeziku spisano spričevalo našega velikega rojaka Lomonosova, ki se je povzpel sredi XVIII. stoletja od neukega kmečkega ribiča do največjega pisatelja, veleuma, kateremu se je čudila in čudi znanstvena Evropa, utemeljitelj moderne kemije in nauka o elektriki. Zapisal je v svojem predgovoru k prvi »Ruski slovnici«: »Karel V., rimski cesar, je pravil, da se spodobi govoriti v španskem jeziku z Bogom, v francoskem — s prijatelji, v nemškem — s sovražniki, v italijanskem pa — z ženskim spolom. A seveda bi zraven dodal, če bi bil več tudi ruskega jezika, da se spodobi rabiti ga ob vseh navedenih prilikah. Saj bi našel v njem veličastnost španščine, živahnost francoščine, jakost nemščine, nežnost laščine in povrh tega še močno pa slikovito strnjenost grščine pa latinščine...« Toda ne bodimo prevzetni. Morebiti je Mérimée samo čital Lomonosovo slovnico? Jaz nisem učen jezikoslovec, temveč samo pesnik in ljubimec ruske govorice. Zato moram dvigniti svoj ogorčeni in svarilni glas. Nekoč je bila Rusija krščansko carstvo, zdaj pa jo je poplavlila sovražna, mrka nevednost. Pozabljeno je najsvetejše, in morajo biti nekdanji zvonovi samo plat zvona. Dolge in pojoče ruske besede čarujejo slejkoprej, zdaj ubirajo vijugasto kačjo pot po tleh, zdaj kakor sokol planejo v višave. Prastara pesem o Golubinski knjigi, globinski, ker obsega vso človeško modrost ali golobji, ker je golob znak svetega Duha, nam poje: »Priletel je mrk in velik oblak, padla je golubinska knjiga. Ni premajhna in prevelika: samo 40 sežnjev je dolga in samo 20 sežnjev meri počez — zbralo se je okoli nebeške knjige 40 carjev in carjevičev, 40 popov in dijakonov.« Isto kakor narodni ep, nas uči tudi najstarejši letopis, ki ga je spisal pobožni menih začetkom krščanske dobe. Tudi tu se skozi navlako cerkvenega izumetničenega

jezika, skozi slepa okenca in kadilo sliši godba živega ljudskega zaklada. Tudi stvaritelji ruske proze: Karamzin, Puškin, Aksakov se držijo istega izročila. V vsakdanjem govoru in klasičnem pripovedovanju se izogne ruščina kratkih, na koncu poudarjenih stopic. Samo poezija pod umetnimi vplivi ni šla za tem izročilom, in zato se nam zdi sedaj ritem narodne junaške pesmi, byline nekaka »pojoča proza«. Daktil in trohej izražata duh ruskega jezika, in to ni zgolj slučajnost. Oglejmo si posamezne stopice, kamenje, iz katerega gradi pesnik svoj dom. Jamb: $\cup -$ je kratek, težek, izrazit in odločen kakor udarec sablje. Tu je vse jasno razvidno, tu ni ničesar skrivnostnega. Trohej: $- \cup$ je bolj čuvstven in tajinstven. Vsebuje zdaj svečan, zdaj nebrzdan ples, in nenaglašen, nestrjen konec odgovarja velikoruskemu nagnjenju do polnoglasja. Amfibrahij: $\cup - \cup$ ima čaroben ritem morskih valov ali starinskega valčka. Anapest: $\cup \cup -$, narobe daktil, je poln mrke izrazitosti težkosti in preudarjenega udarca. Zato pa je daktil $- \cup \cup$ najbolj skrivnostna stopica. Verz ti gleda naravnost v srce. Počasna pesem je že izzvenela, a se ne mara končati in še vedno napolglasno poje naprej. Ruska geografija je ustvarila značaj ruske zgodovine. Ruski duh, ki je vzljubil tekom stoletij neskončne planjave in letel vedno naprej proti vzhajajočemu solncu, je moral vzljubiti tudi daktilsko, pojočo, trizložno stopico. Ustvari jo umetno in ji doda še en zlog tam, kjer sicer ne bi bil potreben. Oglejte si primere: »Slovo o polku Igorjevu«, najstarejši ruski epski spomenik iz XI. stoletja, Nestorjev letopis, narodne pesmi, življenjepis neomajnega protopopa Avakuma, ki je v XVII. stoletju z ognjeno smrtjo plačal svojo zvestobo stari veri. Ruska, podzavestno pojoča govorica rabi za vsako logično podčrtano besedo ali sklepno besedo na koncu stavka vedno daktil. Seveda imamo tudi izjeme, a v splošnem je značilno to enakomerno, lirično čuvstvovanje, mirna čuvstvenost za vse stvaritelje ruskega jezika. V klasičnem predgovoru h Karamzinovi »Zgodovini ruske države« (Zgodovina je sveta knjiga vsakega naroda, iz katere mu govorijo zapovedi prednikov potomcem, kjer se uči umevati sedanjost na osnovi preteklosti in bodočnosti itd.) je značilna daktilsko-trohejska ubranost za sleherni stavek. Rezki jamb se rabi le tam, kjer zahteva zmisel piko. Osemnajst zaporedoma dolgih odstavkov ima pri Karamzinu pri najtehtnejši besedi na koncu trohej ali daktil. Edina izjema je pregovor, katerega ni mogel pisatelj predrugačiti: gde net ljubvi, net duši. Če nam je drag veliki, mogočni, svobodni ruski jezik (Turgenjev), se moramo zgroziti pred motno povodnijo prismojenih tujk, ki nam hoče vzeti naše lepote in ideale. Marsikatero nove znanstvene in leposlovne knjige ni mogoče prečitati, s studom jih vržemo stran. Samo satan je mogel izmisliti to kepo sikajočih, zoprnih glasov, katere sploh ne moremo izgovoriti in kateri označijo zdaj našo domovino: SSSR (Sojuz sovjetskih socialističnih republik). Čitam ali govorim brez posebnih težkoč do dvajset tujih jezikov, a ničem bil zmožen umeti modernih barbarov, lažjučenjakov in lažipesnikov, ki mrevarijo našo materinščino! To brezumno hudobno početje je začetkom revolucije še pospešila Ruska Akademija znanosti, ki je vzela jeziku njegovo zgodovinsko, častitljivo, tekom modrih

stoletij ustvarjeno obleko. Čez noč, političnemu trenutku na ljubo je skrpucala samo napol oblikovani, barbarski novi pravopis. Nima nobene doslednosti, otežkoči izgovorjavo, zatira umevanje debel in je povsod na kvar. V tem pravopisu ni mogoča veličastna Deržavinova oda »Bog«, višek ruske verske poezije, ki je bila prevedena takoj v vse vzhodne jezike. Ta pravopis onečasti Gogoljevo tragiko, Puškinovo kristalno ljubkost in Tolstega globoko modrost. Tudi Slovanom in Francozom, Nemcem, Angležem, ki se učijo ruski, bolj ustreza mogočni, z dragocenimi spomini prožeti, nenadomestljivi stari pravopis, ki ga moramo braniti do zadnjega kot naš najdražji zaklad. Kdo je največji ruski pisatelj? Zdaj v naših brezumnih letih sročuje posebno veliko umevanje pretresljivo tragični Dostojevskij. Seveda je pristen Rus v svojem popisovanju divjih, pretečih prepadov. Toda Rus ima tako naravo, da pri njem po besnem iskanju pride vedno pomirjenje in duševno ravnotežje. V tem oziru ni Dostojevskij tako značilen za rusko duševnost, čeprav je to mogoče samo slučajnost. Ni mu bilo dano dovršiti svojih velikih načrtov in Karamazovim odpreti novo, mirno življenje, kakor je sanjal. Tudi Tolstoj kljub pristnim ruskim lastnostim ni povsem pristen Rus, ker je imel premrzlo srce. Sicer ne bi vse življenje tako obupno iskal, koga naj vzljubi. Plamteča ljubezen ne pozna njegovih dvomov. Za veliki ruski duh je značilna blaga jasnost, vedrost, čarobna naravnost. Največji ruski pesnik je Puškin in največji prozaik S. Aksakov.

Še zadnje vprašanje. Kako nastane pesem, o kateri sem toliko govoril? Pesem je zlat obroč, prstan, ki oznanja poroko pesnikovega duha z veseljstvom in dušami ostalega človeštva. Poezija je vedno izraz osebnega razodetja in zato ima vsak pesnik svojo lepoto, katero bodo zaman primerjali s katerokoli drugo. Slavec je naš najboljši pevec, a kako si naj mislimo pomlad brez njene znanilke lastovice? Krasen labod, ljubljene starinskih poedin in pesmi, veličastno odpira od morja do morja kakor jadra mogočne bele peroti. A sokol se dviga najvišje v zrak, in petje žerjavov je najkrasnejši glas v gozdu: razlega se kakor ubrani pozdrav oddaljenih trobent. »In petelin? misliš morda, da je navaden kmečki kričac? A zapeti je moral Bogu, da se je očistila Petrova duša in postala neomajna skala, na kateri je zgrajena večna Cerkev.« Vse ptice so božje, vsaka polaga v pesem svoje srce. Ali slišite strgarja, ki tako urno leta sredi žita, da doni njegov glas istočasno od vseh strani? Meni je všeč tudi ta strgar!

Pripomba. V tem skrajšanem poročilu so morale izostati vse Balmontove pesmi in tudi številni zgodovinski doneski, s katerimi je podpiral svoja izvajanja. Čitateljem, ki se zanimajo za te misli, priporočamo pesnikovo razpravo: K. Balmont: Ruski jezik (Volja kot temelj ustvarjanja. Moje — za njo v pariškem mesečniku »Sovremennyya Zapiski«, XIX. knjiga, 1924). Po predavanju je Balmont vprašal, katero stopico smatrajo Slovenci kot najbolj značilno za svoj jezik? V duhu njegovih izvajanj bi bilo pomembno ugotoviti to dejstvo za umevanje zgodovinske usode in značaja sedanje slovenščine. A pri nas se ni zanimal menda do zdaj nihče za slična vprašanja.

Dr. N. Preobraženski